

Sociální politika I.

FVP SU Opava

zimní semestr 2024/2025

1.10.2024

Cíle kursu I.

- Přiblížit sociální politiku jako praktickou činnost i jako obor zkoumání z vybraných klíčových hledisek
 - Cíle, vymezení a přístupy, oblasti působení, nástroje, rámec pro další praktické činnosti...
- Seznámit s historickými okolnostmi a kontextem, které formovaly přístupy ke stanovení a naplňování sociálně politických cílů v jednotlivých fázích evropské civilizace
- Charakterizovat existující přístupy k sociální politice, jejich historické kořeny a vývoj
- Nastítnit významná východiska a dilemata sociální politiky a přístupy k jejich řešení v kontextu vývoje společnosti, Evropské unie a České republiky

Cíle kursu II.

- Získat základní znalosti o teorii sociální politiky, zejména o procesech její realizace a o cílech a funkcích sociální politiky v ČR
- Získat přehled o fungování jednotlivých oblastí sociální politiky a jejich provázanosti s jinými sférami veřejné politiky a správy
- Orientovat se v sociálně politických přístupech, východiskách a teoriích
- Disponovat znalostmi pro hodnocení aktuálního stavu a dění v sociální politice
- Osvojit si teoretický a praktický základ pro další studium aplikovaných disciplín studovaného oboru

Témata jednotlivých přednášek I.

1.10.

1. Úvod do sociální politiky
2. Aktéři, funkce, principy a nástroje sociální politiky

15.10.

1. Vývoj a tradice sociální politiky v České republice
2. Geneze sociální politiky
3. Příčiny rozdílů a modely sociální politiky

29.10.

1. Tvorba programů sociální politiky
2. Sociální zabezpečení jako základ sociální politiky

Témata jednotlivých přednášek II.

12.11.

1. Pojetí sociálního státu
2. Krize a návraty sociálního státu

26.11.

Vznik a typy sociální událostí

10.12.

1. Postavení sociální politiky a její chápání v evropském prostoru
2. Evropské sociální zákonodárství a základní dokumenty Evropské sociální politiky
3. Modernizace sociálních systémů

Základní literatura

Mertl, J. a kol. 2023. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7676-675-4

Tomeš, I. 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-680-3

Průša, L. Vývoj sociálních příjmů obyvatelstva v letech 2010 – 2022. In: *Demografie* č. 1/2024. ročník 66 (1), s. 87–107. Praha: Český statistický úřad. ISSN 0011-8265 (Print), ISSN 1805-2991 (online)

1. Úvod do sociální politiky

Základní východiska a kontext uplatnění sociální politiky

- Sociální politika je politikou, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života
- Nejde o izolovaný systém, je vždy součástí určitého společenského celku
- Pro rozvoj společnosti je stále důležitější rozvoj, kultivace a aktivizace lidského potenciálu, člověk má ve vyspělém světě prioritu
- Sociální politika může působit na hodnotové orientace lidí, spoluvytvářet jejich názory, postoje, chování

Společenská podmíněnost a vlivy na sociální politiku

Označení sociální politika odkazuje na společenský systém s četnými vnitřními vazbami i s vazbami na ostatní prvky společenského systému,

- ❑ je úzce vázána na své společenské okolí
- ❑ je vždy specifická v každé zemi a době
- ❑ jsou jí vlastní určité společné znaky

Vymezení sociální politiky – definice I.

- *„Praktická snaha, aby společenský celek byl uspořádán co nejideálněji“*
(Ottův slovník naučný, Praha 1940)
- Tato úsporná definice je následně dále rozvinuta následovně:
Sociální politika je chápána jako souhrn zásad směřujících k odstranění nebo zmírnění ‘vad společenského života’, zejména těch, které lze nazvat sociální otázkou. Sociální politika není obdobou jiných politik (např. dopravní, peněžní), ale jde o souhrn morálních hledisek a jejich uskutečňování. Sociální politika je chápána jako praktická činnost, která směřuje k řešení sociálních otázek všech tříd a vrstev, nikoli jen dělnictva.

Vymezení sociální politiky - definice II.

"... praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji. Hybným perem sociální politiky není milosrdenství, nýbrž spravedlnost a společenská účelnost."

(K. Engliš - Sociální politika, Praha 1916)

Podle J. Macka musí sociální politika pronikat veškerou politikou „ať tzv. hospodářskou, ať tzv. kulturní, v politice hospodářské musí pronikat všemi jejími obory, úpravou výroby i rozdělením statků, organizací soukromých i veřejných hospodářství".

Jedině tak může být politikou preventivní. Musí být politikou, při níž by "zájmy lidí ve společnosti byly uspokojovány způsobem trvale prospěšným celku."

(J. Macek - Základy sociální politiky, Praha 1925)

Vymezení sociální politiky – definice III.

„Souhrn cílů, aktivit, prostředků a realizací sociálního programu té které společnosti“

(Malá čs. encyklopedie. Praha: Academia, 1987)

Závisí na typu společenského zřízení, třídních, politických, ekonomických poměrech a tradicích. Má proto v různých dobách a v různých společnostech různý obsah, rozsah, plní různé funkce, respektuje různá kritéria.

Vymezení sociální politiky - pojem politika

- Obecně jde o specifickou společenskou činnost, konkrétní jednání různých subjektů na různých úrovních, kterými je ovlivňována společenská realita v nejširším slova smyslu
- Touto činností jsou prosazovány a naplňovány určité cíle volené především na základě vědeckého poznání
- Politika by tedy měla působit ve směru objektivních vědecky podložených trendů, předpokládá vysokou odbornou úroveň a profesionalitu
- Její praktická realizace je výsledkem střetů politických sil, které prosazují určité teoretické koncepty, ale i pragmatické cíle, mnohdy i parciální zájmy
- Je i výsledkem ekonomických možností a národních specifik a tradic

Vymezení sociální politiky – adjektivum sociální

- ❑ v nejširším slova smyslu, tj. sociální jako společenský
- ❑ v užším slova smyslu, tj. sociální jako aktivity bezprostředně směřující ke zdokonalování životních podmínek lidí
- ❑ v nejužším slova smyslu, tj. ve smyslu kurativním, ve smyslu řešení nepříznivých sociálních situací

Shrnutí stěžejních definičních znaků

- V sociální politice jako praktické činnosti je realizována soustava sledovaných cílů, které naplňují obecný cíl sociální politiky
- Všeobecně je shoda v tom, že tento obecný cíl sociální politiky je spojen se snahou o zlepšování podmínek života lidí
- Významným cílem sociální politiky proto je čelit sociálním a ekonomickým ohrožením, s nimiž se lidé během svého života mohou setkat a případně vytvářet příznivé podmínky pro rozvoj jednotlivců a skupin
- Jako vědní obor je vázána na poznatky dalších vědních disciplín, které se týkají určitého úseku sociální reality, a využívá metody ostatních společenských věd (především ekonomie, sociologie, demografie nebo politologie)

Přístupy k sociální politice v praxi I.

- Sociální politika je v teorii a praxi interpretována různě
- Zpravidla zahrnuje politiku sociálního zabezpečení, rodinnou, bytovou, zdravotní politiku, politiku zaměstnanosti a vzdělávací politiku
- Tyto politiky se utvářejí na základě určitých společností všeobecně přijímaných zásad, jsou vedeny snahou po zdokonalování (rozvíjení) způsobu života jedince, úsilím o jeho blaho a prospěch
- Sociální politiky jsou ve svém souhrnu politikou směřující k sociálně spravedlivé společnosti
- Sociální realita je složitá, je různě chápána a je obtížné ji integrálně postihnout, proto neexistuje ani jednoznačná definice sociální politiky, ale naopak určitá libovůle v jejím chápání, a to jak v teorii, tak i v praxi

Přístupy k sociální politice v praxi II.

Širší pojetí sociální politiky:

- Sociální politiku lze vymezit jako konkrétní jednání zejména státu, ale i ostatních subjektů, kterým je ovlivňována sociální sféra společnosti
- Sociální politika je vnímána jako aktivity vážící se bezprostředně k životním podmínkám lidí. Toto vymezení je významné především pro dlouhodobé koncepční úvahy, souvisí s volbou typu sociální politiky, s tvorbou určitého sociálního programu

Přístupy k sociální politice v praxi III.

Užší pojetí sociální politiky:

- Cílem sociální politiky je reagovat na sociální rizika resp. jejich možné negativní důsledky (např. stáří, nemoc, invalidita) a eliminovat sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního mechanismu (např. nezaměstnanost, chudoba)
- Toto pojetí redukuje sociální politiku na systém opatření především v oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení
- Toto pojetí mělo značný význam pro průběh ekonomické transformace a zajišťování sociálního smíru

2. Aktéři, funkce, principy a nástroje sociální politiky

Akteři sociální politiky

Objekty sociální politiky

- Např. sociálně politická opatření v oblasti vzdělávání jsou určena pro všechny (právo na vzdělání a rovný přístup ke vzdělání), jiná opatření jsou směřována pouze pro některé sociální skupiny pro jednotlivce (např. rodiny s dětmi, nezaměstnaní, nemocní apod.)

Subjekty sociální politiky

- Ti, kdo mají zájem, vůli, schopnosti, předpoklady, možnosti a prostředky k určité sociální činnosti či chování a kdo takové činnosti a chování může iniciovat a naplňovat (stát a jeho orgány, zaměstnavatelé a firmy, odbory, kraje a obce a jejich orgány, církve, občanské iniciativy, občané)
- Tyto subjekty koncipují, připravují a realizují v rozdílné míře sociální politiku, která plyne především z povahy a obsahové rozdílnosti rozmanitých sociálně politických opatření

Funkce sociální politiky I.

- ❑ Ochranná (historicky nejstarší, řešení vzniklých sociálních událostí)
- ❑ Rozdělovací a přerozdělovací (nejsložitější, určuje podíl jednotlivců na výsledku ekonomické činnosti a na společenském bohatství, dnes spočívá v modifikaci prvotního rozdělování, v přerozdělení toho, co již jednou bylo rozděleno trhem)
 - Cíl: zajistit důstojné životní podmínky všem, zajistit všem rovné šance, zabezpečit fungování společenského systému (veřejná správa, školství, zdravotnictví, justice, obrana apod.), kompenzovat negativní dopady spojené s uplatněním a působením tržních mechanismů
 - Nástroje: Daně a sociální transfery – výsledkem je rozdělení důchodů
 - Rizika:
 - Příliš vysoká míra přerozdělování oslabuje podněty k práci a podnikání
 - Příliš nízká míra přerozdělování může oslabit stabilitu a rozvojové možnosti společnosti

Funkce sociální politiky II.

❑ Homogenizační

- Cílem je zmírňování sociálních rozdílů v životních podmínkách jedinců a sociálních skupin a odstraňování neodůvodněných rozdílů
- Nejde o nivelizaci, ale o poskytování stejných šancí,

❑ Stimulační

Posláním je podporovat, podněcovat, vyvolávat žádoucí sociální jednání jednotlivců a sociálních skupin

❑ Preventivní

Snahou je zabránit zcela nebo alespoň v co největší míře tomu, aby k nežádoucím sociálním situacím vůbec docházelo

Principy sociální politiky: 1. sociální spravedlnost

- Klíčový princip, spravedlnost lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany, případně sociální skupiny
- Sociální spravedlnost je pojem relativní a k jeho řešení je třeba přistupovat zpravidla vždy z řady různých hledisek a přihlížet tak k podstatě a charakteru velice rozmanitých konkrétních sociálních situací
- Pro posouzení sociální spravedlnosti rozlišují hlediska či principy výkonu a zásluhy, souladu mezi vstupy a výstupy, rovnosti, rovných příležitostí a sociální potřebnosti
- Neexistuje obecně akceptovaná definice či představa toho, co je a co není sociálně spravedlivé
- Sociální spravedlnosti tak může být vtisknuta velice subjektivní pečeť, vzdálená od jejího objektivního nazírání, které je vedeno především myšlenkami humanismu, dobra a prospěchu lidstva

Principy sociální politiky: 2. sociální solidarita

- Solidarita je výrazem lidského porozumění a pospolitosti, vzájemné soudržnosti a odpovědnosti. Je vedena úsilím o sjednocování zájmů, zejména pokud jde o hmotné životní podmínky, a to na základě svobodné vůle lidí a jejich ochoty podřídit se zájmům širšího společenství
- T. G. Masaryk: "Solidarita je etickým příkazem, neboť člověk je dlužníkem společnosti, a zříká-li se svých práv, privilegií ve shodě s ideou solidarity, je to jen splácení dluhu za prospěch, který skýtá společnost jednotlivci, rovněž jako dluh generacím minulým, jejichž statky nakupené pílí jsou mu k dispozici, a povinností všech lidí je solidárně pracovat na rozhojnění tohoto bohatství".
- Solidarita mezinárodní, celostátní, místní (regionální), rodin a jednotlivců

Principy sociální politiky: 3. subsidiarita

- Každý je povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina, rodině rovněž přísluší, aby si pomohla sama svými silami a teprve dostane-li se do velkých obtíží, volá na pomoc jiná společenství, teprve na posledním místě je k pomoci vyzýván stát – jeho povinností je primárně pečovat o vytvoření podmínek, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním a sám pomáhá až na posledním místě, jsou-li ostatní možnosti pomoci vyčerpány
- V moderních společnostech chápán jako princip spojující osobní odpovědnost se solidaritou

Principy sociální politiky: 4. ekvivalence

- Ekvivalence znamená rovnocennost, něco, co má stejnou platnost nebo hodnotu
- Člověk by měl usilovně pracovat a využívat svých schopností a dispozic k tomu, aby se uplatnil na trhu práce a obstál v konkurenci
- Práce jedince je vždy odměněna a oceněna např. mzdou, důchody, prestiží a to v takové míře, do jaké své úsilí vynaložil. Tento člověk je tedy schopný zajistit svou existenci a nezávislost bez pomoci státu, nepožaduje žádnou sociální pomoc.
- Pokud dojde u jedince k ekonomickému selhání a stane se nesoběstačným, je to příčinou jeho vlastního selhání, jeho nedostatečného úsilí a musí si sám nést důsledky jako je např. ztráta příjmu, majetku nebo chudoba. Tito jedinci jsou odkázáni na charitu a dobročinnost prostřednictvím sociální solidarity.

Principy sociální politiky: 5. participace

- Jde o to, aby lidé měli reálnou možnost podílet se na tom, co bezprostředně ovlivňuje jejich život (např. zdraví, zajištění v nemoci, ve stáří atd.)
- Bez ztotožnění se lidí se sociálně politickými opatřeními jsou efekty těchto opatření omezené
- Naplňování principu participace je dlouhodobým procesem, který lze charakterizovat jako přechod od člověka - převážně objektu sociální politiky - k člověku, jako plnoprávnému, odpovědnému a respektovanému subjektu
- Člověk přestává být pasivním příjemcem sociálně politických opatření (převážně státu), ale sám se na jejich tvorbě podílí a spolurozhoduje o jejich realizaci - předpoklad jedinci jsou dobře vzdělaní a informovaní, uvědomují si svá práva i zodpovědnost, jsou dostatečně vyspělí pro odpovědné jednání
- Širší uplatňování principu participace je záležitostí vyspělých společenství

Uplatnění principů v praxi – sociálně politické doktríny I.

1. Liberalismus

- Staví na osobní svobodě a individuální odpovědnosti, sociální prospěch a blahobyt každého je závislý především na něm samém, jeho výkonu, osobním nasazení a ochotě nésti rizika
- Nepodporuje solidaritu státu a redistribuční procesy, protože ty vedou k útlumu ekonomických podnětů a aktivit
- Zdůrazňuje regulační schopnosti tržního mechanismu a jeho hladké fungování, které z hlediska uspořádání společnosti považuje za určující

Uplatnění principů v praxi – sociálně politické doktríny II.

2. Křesťanské sociální učení

- Vychází z křesťanské filosofie, za sociální situace není zodpovědný jen sám jedinec, ale v určité míře i společenský systém, který postavení jedince předurčuje
- Uznává osobní svobodu, ale zdůrazňuje, že bez mravního závazku neexistuje a že určitý díl odpovědnosti za sociální situaci ve společnosti padá i na mocné a bohaté
- Uznává nerovnost, ale ne každou považuje za žádoucí a spravedlivou
- Určující je odstranění bídy, a proto zdůrazňuje význam sociálních transferů a na křesťanském milosrdenství založených dobročinných a charitativních aktivit
- Zdůrazňuje fakt, že individuální svoboda musí být podřízena i obecnému prospěchu a dobru

Uplatnění principů v praxi – sociálně politické doktríny III.

3. Demokratický socialismus

- Usiluje o zajištění důstojných životních podmínek všem jedincům demokratickou cestou na základě přijetí určitých pravidel (převzetí značné míry sociální odpovědnosti za jedince státem, silný veřejný sektor a rozsáhlé přerozdělování solidarita)
- V protikladu k liberální doktríně
- Silně zdůrazňuje rovnost a to nejen v občanských právech, ale i v právech sociálních

Nástroje sociální politiky I.

1. Právní normy

- Ústava ČR
- Listina lidských práv a svobod
- zákony
- nařízení vlády
- vyhlášky ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy
- vyhlášky orgánů samosprávy
- kolektivní smlouvy

Nástroje sociální politiky II.

2. Ekonomické nástroje

= opatření směřující k ovlivňování a přerozdělování disponibilních zdrojů tak, aby bylo dosaženo stanovených cílů

- fiskální nástroje - ve formě transferů na straně jedné a úlevy na straně druhé, které se poskytují různým sociálním skupinám obyvatelstva (mladiství, studující, invalidé, starobní důchodci apod.)
- úvěrové nástroje – poskytování různých zvýhodněných půjček pro ovlivnění různých sociálních situací či událostí zájmových sociálních skupin obyvatelstva
- cenová politika – ve formě dekomodifikací vybraných statků a služeb pro zájmové sociální skupiny obyvatelstva nebo ve formě cenové regulace vybraných statků a služeb

Nástroje sociální politiky III.

3. Sociální dokumenty

- koncepce, plány, programy a projekty organizací a institucí, jimiž se stanovují cíle sociální politiky a způsoby jejich dosahování

4. Nátlakové akce, které se užívají k prosazování zájmů některých sociálních skupin

- např. stávky, petiční akce